

РОСИЦЬКИЙ В. С

**ПІСЛЯВОЄННА ПЕРЕПИСКА УЧАСНИКІВ БОЮ ЗА КОНОТОП
(ВЕРЕСЕНЬ 1941 р.) З ДИРЕКТОРОМ КОНОТОПСЬКОГО
МУЗЕЮ МОСКАЛЬОВИМ І. В. ЯК ЦІННЕ ІСТОРИКО-
КРАЄЗНАВЧЕ ДЖЕРЕЛО**

Оборона м. Конотоп та переправ через р. Сейм на початку вересня 1941 року була одним з важливих періодів війни. Періодом, коли частини РСЧА відступали та повинні були проривати численні кільця оточення.

Джерелами того часу є спогади та свідчення очевидців, мемуари учасників, археологічні знахідки, а також листи учасників тих боїв.

Метою даної статті є висвітлення аспектів боїв вересня 1941 р. під Конотопом за допомогою залучення листів учасників боїв; вивчення досвіду застосування такого роду джерел; порівняльний аналіз аналогічних типів джерел і приватних листів та офіційних мемуарів, а також введення їх до наукової розробки.

Дана проблематика є досить актуальною, оскільки існує потреба внесення до наукового розроблення регіонального комплексу фронтових та післяфронтових епістолярних джерел.

Вивчення листів до директора музею Москальова І. В. допомагають зрозуміти багато аспектів самих боїв вересня 1941 року та дають змогу зробити їх цілісну реконструкцію. Їх аналіз, як приватної переписки, дає підстави зробити висновок про цінності, психології та світогляд фронтовиків, виявити ті моменти, що були вирішальними в тій чи іншій ситуації.

Розроблення підходів до роботи з джерелами такого типу дасть нам змогу чіткіше вчитатися в них. Наприклад, Колтанов С. М. у своїй монографії з дипломатки визначає методологію та методику роботи з епістолярними текстами. Він ділить їх на певні частини: початковий протокол, основна частина та кінцевий протокол [3]. Але в нас не листи фронтовиків додому, а листи післявоєнні і разом з тим до певної людини, яка представляла певну установу, тобто музей. І саме написання цих листів мало певний посил. І в цьому випадку ми підключаємо методи і напрацювання таких дослідників, як Бакст Е. І. [1], Верховська А. І. [2], Рязанов С. І. [4]. Специфіка роботи з листами в даних дослідженнях часто йшла на ідеологічному підґрунті, хоча в них було вироблено основні засади роботи з ними.

Переписка директора Конотопського краєзнавчого музею Москальова В. І. з учасниками боїв за р. Сейм на конотопському напрямку Тарасовим А. Я. [7], Самчуком І. А. [6] Смоліним Г. Б. [6], Фроловським Т. А. [8] є досить цінним джерелом. Це джерело всіляко відрізняється від "офіційних" мемуарів за стилем, за висвітленням фактів. Це, можна сказати, "неформальна" розповідь про страшні дні вересня 1941 року. У кожного з цих учасників своя правда, своє бачення, але в дечому вони сходяться. Ще однією особливістю є те, що ці листи різних відносно за віком та званням людей. І листи-спогади, які писалися для приватного спілкування між директором музею Москальовим І. В. та

учасниками боїв, є набагато точнішими та не мають ідеологічного нашарування. Яскравим прикладом такого твердження є порівняння листа Самчука І. А. [6] та його мемуарів "Тринадцатая гвардейская" [5].

Досить цікаві, з точки зору фактології, а саме дані листа, написані Москальовим І. В., для відтворення картини боїв вересня 1941 року під Конотопом, листи Фроловського Т. А. [8]. Останній подає характеристику росту за партійними шаблями, бо він станом на 7-8 вересня був батальйонним комісаром 1042-го стрілецького полку 40-ї армії.

В основній частині листа автор досить чітко, але з певним ідеологічним навантаженням дає характеристику боїв 7-8 вересня 1941 року та бойовий шлях свого 1042-го стрілецького полку: "В августe 1941 полк оборонял столицу Украины г. Киев, р-н Святошино. 7-8 сентября шли кровавые бои на р. Сейм. Все подразделения полка героически сражались частями фашистской армии. Особенно отличились артиллеристы, пулеметчики, минометчики и стрелковые роты" [8]. У заключному протоколі - остаточне переформування полку з 1042-го стрілецького полку в 123-й стрілецький полк 62-ї стрілецької дивізії та в кінці шанобливе прощання [8].

Наступним для аналізу та висвітлення є лист Тарасова А. Я., молодого офіцера, від 20 лютого 1975 року [7]. Цей лист є відповіддю на лист Москальова І. В. Як видно з листа, Тарасов - молодий офіцер, і його виклад подій вересня 1941 року перегукується з проблемами молодого офіцера, командира. Тарасов лейтенант, командир кулеметної роти 1042-го стрілецького полку. Він порушує проблему віку в його полку та відсутність взаєморозуміння, можливо, через втрати молодих солдатів: "Полк состоял в основном из добровольцев - бывших участников гражданской войны в возрасте 50-55 лет. И только командиры почти все молодые, от 18 до 26 лет" [7]. Як бойовий офіцер, визначає характер бою та розмір втрат у своїй роті: з 180 вояків живими залишилось всього 10 чоловік, а в полку 80 чоловік [7]. Він виокремлює район загибелі основної частини свого полку: "На высоте в районе деревни Выровка" [7]. Цей лист є досить ґрунтовним джерелом в описі характеру бою та розміщення радянських частин.

Останнім у нашій розповіді є лист Самчука І. А., у якому він наводить спогади Смоліна Г. Б., який разом із Самчуком І. А. підписався в заключному протоколі [6]. Основній частині листа передує значний початковий протокол, де повідомляється, що разом з цим листом Самчук І. А. відправляє книгу про бойовий шлях 13-ї гвардійської стрілецької дивізії, яка була створена з 3-го повітрянодесантного корпусу, де у складі 5-ї повітрянодесантної бригади він служив начальником штабу. Повідомляє про свій візит у кінці 1958 року до м. Конотоп. Зазначений лист написаний у березні 1959 року. В основній частині Самчук І. А. наводить найбільш детальний опис боїв у районі м. Конотоп у 1941 році. Загалом він так і назвав свої спомини, які і надав Москальову І. В., - "Описание боев в районе г. Конотоп в 1941 г." [6]. Починає свою розповідь з оборони Києва та передислокації 5-ї повітрянодесантної бригади під м. Конотоп. Дає дані, що 5 вересня 3-й повітрянодесантний корпус отримав наказ зайняти оборону по р. Сейм та описує розташування частин корпусу [6]. Хронологію доводить 18 вересня, до відходу. Опис Самчука І. А. є найбільш ґрунтовним і дає

цілісну картину боїв 7-18 вересня 1941 року на р. Сейм на конотопському напрямку.

Отже, вивчення листів конотопських фронтовиків як історичного джерела є потребою в системній реконструкції їх інформаційного потенціалу в контексті актуальних методологічних напрямків сучасного джерелознавства. А ці листи є ще цінним джерелом для висвітлення трагічної та водночас героїчної сторінки історії Конотопщини, бо саме вони розкривають маловідомі героїчні дії воїнів РСЧА.

1. Бакст Э. И. Письма солдат и трудящихся в редакции московских газет в период подготовки Великого Октября / Э. И. Бакст // Исторический архив. - 1960. - № 5.
2. Верховская А. И. Письма в редакцию и читателям / А. И. Верховская. - М., 1972.
3. Колтанов С. М. Русская дипломатика / С. М. Колтанов. - М., 1988.
4. Рязанов С. И. Специфика эпистолярных зданий / С. И. Рязанов // Вопросы литературы. - 1965. - № 6.
5. Самчук И. А. Тринадцатая гвардейская / И. А. Самчук. - М. 1971.
6. Фонди Конотопського краєзнавчого музею. Переписка директора Мосальова І. В. з учасниками боїв за р. Сейм 1941 року - вхідний лист І. А. Самчука від березня 1959.
7. Фонди Конотопського краєзнавчого музею. Переписка директора Мосальова І. В. з учасниками боїв за р. Сейм 1941 року - вхідний лист А. Я. Тарасова від 20.02.1975.
8. Фонди Конотопського краєзнавчого музею. Переписка директора Мосальова І. В. з учасниками боїв за р. Сейм 1941 року - вхідний лист Фроловського Т. А. від 15.06.1979.

ШАЛІВСЬКА З. В.

СЛОВО ПРО СЛАВНОГО ЗЕМЛЯКА: ІВАН АНДРІЙОВИЧ ЛИСИЙ (1910-2000 рр.)

Конотопська земля щедра на талановитих людей, які прославилися своїми досягненнями в різних сферах людської діяльності. Імена багатьох широко відомі світові. Та творча спадщина не всіх наших земляків достатньо вивчена, а отже, і оцінена та використана. До таких славних імен належить і Іван Андрійович Лисий - історик, краєзнавець, просвітянин, палкий український патріот, людина драматичної долі.

Народився він 10 вересня (за ст. стилем) 1910 р. в селі Підлипному Конотопського району в селянській родині. Після закінчення початкової школи навчався в Конотопській четвертій семирічці. У березні 1930 року родину Івана Андрійовича разом із ще 12-ма хліборобськими сім'ями було вислано до Архангельської області на лісопояс як куркулів. Там від непосильної праці, голоду та хвороб вони й загинули в таборі "Красный Бор". За спробу втечі з місця заслання був переведений на апатитові розробки в м. Хібіногорськ, де працював теслюю, залізничником, гірником на апатитовій рудні. Після закінчення гірничо-хімічного технікуму працював геологом на апатитових розробках та на мідно-нікелевому комбінаті. Допитливого та здібного юнака помітив репресований професор, і за його сприяння отримав дозвіл поїхати навчатись до Києва на історичний факультет педагогічного інституту (нині ім.